

NAVRO‘Z — YANGILANISH, UYG‘ONISH VA INSONIYATNI BIRLASHTIRUVCHI QADIMIY AN‘ANA

Umarova Munisa Bobir qizi

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Markaziy Osiyo
xalqlari, tillari va madaniyati instituti Filologiya va tillarni o‘qitish : turk tili
yo‘nalishi 1-bosqich talabasi*

Navro‘z – “yangi kun” degan ma‘noni anglatadi. Ammo u oddiy sana yoki taqvimiy hodisa emas. U ming yillar davomida insoniyat xotirasida yashab kelayotgan, tabiat va inson uyg‘unligini ifodalovchi ulkan madaniy hodisadir. Bahorning ilk nafasi bilan kirib keladigan bu kun – hayotning qayta tug‘ilishi, ezgulikning yovuzlik ustidan g‘alabasi va umidlarning yangilanishidir. Uning ildizlari miloddan avvalgi VI asrga, ya‘ni Ahamoniylar davriga borib taqaladi va taxminan 25-30 asrlik tarixga ega ekanligi taxmin qilinadi. Bu bayram nafaqat oddiy bir taqvimiy hodisa, balki tabiatning uyg‘onishi, hayotning yangilanishi va inson bilan koinot o‘rtasidagi uyg‘unlikni ifodalovchi chuqur falsafiy ma‘noga ega bo‘lgan marosimlar majmuidir. Navro‘z quyoshning Hamal burjiga kirishi, kunduzning uzayishi va tabiatning qayta jonlanishi kabi kosmik va tabiiy qonuniyatlarga asoslanadi, bu esa uning ilmiy asosga ega ekanligidan dalolat beradi. Ushbu tadqiqot Navro‘z bayramining tarixiy shakllanish jarayonlarini, qadimgi ildizlaridan tortib to hozirgi zamongacha bo‘lgan evolyutsiyasini chuqur o‘rganishni maqsad qilgan. Shuningdek, uning O‘rta Osiyo xalqlarining etnomadaniy hayotidagi ahamiyatini, marosimlari va ramziy ma‘nolarini tahlil qilish, hamda zamonaviy dunyoda xalqaro miqyosda tan olinishini yoritish asosiy vazifa etib belgilangan. Bu bayramning asrlar osha qanday qilib o‘z qadriyatlarini saqlab qolganligi va turli madaniyatlar, dinlar ta‘sirida qanday evolyutsiya qilganligini o‘rganish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Navro‘z bayramining tarixi va etnomadaniy ahamiyatini o‘rganishda ko‘plab qadimiy va zamonaviy manbalar mavjud. Abu Rayhon Beruniyning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asari Navro‘zning ilk kelib chiqishi va uning "Kichik Navro‘z" va "Katta Navro‘z" kabi tabaqalanishiga oid qimmatli ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi. Beruniyning ta‘kidlashicha, "Kichik Navro‘z" Farvardin oyining birinchi kunidan boshlanib, oltinchi kunga qadar davom etgan bo‘lsa, "Katta Navro‘z" olamning boshlanishi va bahorning to‘liq sikli bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan. Umar Xayyom kabi boshqa buyuk mutafakkirlarning asarlarida ham Navro‘zga oid chuqur falsafiy mulohazalar uchraydi.

Tarixiy manbalarga ko‘ra, Navro‘z 3000 yildan ortiq tarixga ega bo‘lib,

turli madaniyatlar orasida Buyuk Ipak yo'li orqali tarqalgan va hatto Xitoy yilnomalarida ham qayd etilgan. Uning kelib chiqishi zardushtiylik dini bilan bog'liq bo'lib, bahor tengkunligini va undan ham qadimiy dehqonchilik amaliyotlarini nishonlaydi. Ayrim dalillar Ahamoniylar imperiyasi davrida Navro'zning davlat miqyosida nishonlanganini ko'rsatadi. JanPol Ruy va R.N.Fre kabi mashhur olimlar Navro'zning yangilanish hamda inson va tabiat uyg'unligi ramzi sifatidagi chuqur tarixiy va falsafiy ahamiyatini tasdiqlashgan.

Zardushtiylik dini Navro'zning shakllanishida markaziy rol o'ynagan. Zardusht (yoki Zardo'sht) miloddan avvalgi IX-VIII asrlarning oxirlarida Amudaryo bo'yidagi Turon pasttekisliklarida yangi diniy ta'limotga asos solgan. U Ahuramazda (Hamma olamlar hukmdori, hikmat) yagona Xudoga e'tiqod qilishni targ'ib qilgan va "ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal" g'oyalarini ilgari surgan. Zardushtiylik dini dunyoning ikki tomonlama qarashiga asoslanib, nur va zulmat, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi doimiy kurashni tasavvur qiladi, Ahuramazda yaxshilikni, Axriman esa yomonlikni ifodalaydi. Bu dinning markaziy e'tiqodlaridan biri olovga sig'inish bo'lib, olov poklovchi kuch sifatida qadrlanadi. Navro'z bayrami ham aynan shu zardushtiylik e'tiqodlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, yangi yilni, tabiatning qayta tug'ilishini, yorug'likning zulmat ustidan g'alabasini ifodalaydi. Tarix davomida Navro'z turli xil qarshiliklarga va taqiqlariga duch kelgan. Gres-Makedoniya va arab istilolari davrida u turli talqinlar va cheklovlariga uchragan bo'lishiga qaramay, Navro'z doimo haqiqiy xalq bayrami sifatidagi mohiyatini saqlab qolgan va mehnatkash aholi tomonidan keng nishonlangan. Bu uning chuqur ildizlariga va xalqning kundalik hayoti, turmush tarzi bilan bog'liqligiga ishora qiladi.

Islom dinining O'rta Osiyoda yoyilishi bilan Navro'z ba'zi o'zgarishlarga uchragan bo'lsa-da, u islom madaniyati bilan uyg'unlashib, yangi ma'no qatlamlariga ega bo'lgan holda yashab qolgan. U islomiy taqvimga kirib bormagan bo'lsa-da, bahor va yangilanish ramzi sifatida musulmon xalqlar orasida ham o'z o'rnini mustahkamlagan. Navro'zning ilk urf-odatlarini shirinliklar almashish va suv sepishni o'z ichiga olgan. Keyinchalik esa uy tozalash, ko'chat ekish, oila a'zolari va qabrlarni ziyorat qilish kabi amaliyotlar ham unga qo'shilgan. Samarqand Davlat universiteti Tarix fakulteti talabalarining Navro'zni katta ishtiyoq bilan nishonlashi va uning tarixiy kelib chiqishi hamda an'analari bo'yicha bahslashishi bayramning nafaqat madaniy tadbir, balki ilmiy tadqiqot ob'ekti sifatidagi dolzarbligini ko'rsatadi. 2010-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti 21-martni "Xalqaro Navro'z kuni" deb e'lon qilib, uni insoniyatning nomoddiy madaniy merosi sifatida tan oldi. Bugungi kunda Navro'z O'zbekiston, Eron, Tojikiston, Afg'oniston kabi ko'plab mamlakatlarda milliy yoki rasmiy bayram sifatida nishonlanib, birlik va

uzluksizlikni ifodalaydi . Bu uning mintaqaviy chegaralardan chiqib, global ahamiyatga ega bo'lganini ko'rsatadi. Bayram nafaqat tarixiy qadriyatlarni saqlab qolishga xizmat qiladi, balki turli xalqlar o'rtasida madaniyatlararo muloqot va o'zaro tushunishni mustahkamlaydi. U tabiatga hurmat, mehnatsevarlik, ezgulik va insonparvarlik kabi umuminsoniy qadriyatlarni targ'ib qiladi.

Ushbu tadqiqotda Navro'z bayramining shakllanish tarixi va etnomadaniy ahamiyatini har tomonlama o'rganish uchun kompleks metodologik yondashuv qo'llanilgan. Birinchi navbatda, tarixiy-qiyosiy tahlil usuli orqali Navro'zning qadimgi ildizlari, turli davrlardagi evolyutsiyasi va turli xalqlar madaniyatiga integratsiyasi ko'rib chiqilgan. Xususan, zardushtiylik ta'limoti va Ahamoniylar davri bilan bog'liqliklar tahlil etilgan. Ikkinchidan, etnokulturologik yondashuv bayram marosimlarining ramziy ma'nolari, urf-odatlar va O'rta Osiyo xalqlari hayotidagi ijtimoiy-madaniy funktsiyalari nuqtayi nazaridan o'rganilgan. Bu Navro'zning nafaqat tarixiy voqea, balki jonli madaniy amaliyot sifatidagi ahamiyatini ochib berishga xizmat qilgan. Uchinchidan, ilmiy manbalarni tanqidiy tahlil qilish (Abu Rayhon Beruniy, Umar Xayyom asarlari va zamonaviy tadqiqotchilarning ishlari) orqali mavjud bilimlarni sintez qilish va ularni hozirgi zamon kontekstida baholash amalga oshirilgan. Nihoyat, Navro'zning xalqaro miqyosda tan olinishi va nomoddiy madaniy meros sifatidagi qadri yoritishda sotsiologik va politologik tahlil elementlaridan foydalanilgan. Ushbu metodlar majmui Navro'z bayramining murakkab va ko'p qirrali tabiatini chuqur va ilmiy asosda tadqiq qilish imkonini bergan.

Navro'z bayrami insoniyatning eng qadimiy va eng uzoq umr ko'rgan madaniy hodisalaridan biri bo'lib, uning tarixi miloddan avvalgi uch ming yillikka borib taqaladi. Uning shakllanishida qadimgi dehqonchilik amaliyotlari, astronomik kuzatishlar va zardushtiylik diniy ta'limoti hal qiluvchi rol o'ynagan. Bahor tengkunligi, tabiatning yangilanishi va yorug'likning zulmat ustidan g'alabasi kabi fundamental g'oyalar Navro'zning asosini tashkil etgan. Tarix davomida turli imperiyalar va diniy o'zgarishlarga duch kelishiga qaramay, Navro'z o'zining xalqchil ruhini, yangilanish va birlik ramzi sifatidagi mohiyatini saqlab qola olgan. Islomning kirib kelishi bilan Navro'z yanada boyigan, o'zining marosimlari va an'analarini saqlagan holda, yangi madaniy kontekstga moslashgan. Uylarni tozalash, sumalak pishirish, ko'chat ekish, qarindoshlarni ziyorat qilish va qabrlarga borish kabi odatlar orqali Navro'z oilaviy qadriyatlarni, jamiyatdagi totuvlikni va tabiatga hurmatni mustahkamlashga xizmat qiladi. O'rta Osiyo xalqlarining etnomadaniy hayotida Navro'z nafaqat bayram, balki milliy o'zlikni anglash, avlodlar o'rtasidagi aloqani mustahkamlash va o'ziga xos an'analarni kelajak avlodlarga yetkazish vositasidir. Bugungi kunda Navro'zning Birlashgan Millatlar

Tashkiloti tomonidan “Xalqaro Navro‘z kuni” deb e‘lon qilinishi uning umuminsoniy ahamiyatini va nomoddiy madaniy meros sifatidagi qadrini tasdiqlaydi. U nafaqat milliy bayram sifatida nishonlanayotgan mamlakatlarda, balki global miqyosda tinchlik, madaniyatlararo muloqot va uyg‘unlik ramzi sifatida xizmat qiladi. Navro‘zning kelajak istiqbollari uning o‘ziga xos an‘analarini saqlagan holda, zamonaviy dunyo talablariga moslashib, insoniyatning madaniy boyliklari qatorida o‘z o‘rnini mustahkashida namoyon bo‘ladi. Ushbu tadqiqot Navro‘zning chuqur ildizlari va doimiy dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi.